

دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی

گروه علوم اقتصادی

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان

بررسی رابطه بین اجزای مهم هزینه‌های دولت و رشد اقتصادی در ایران

محقق

رضا علیزاده قره‌باغ

استاد راهنما

دکتر حسن فرازمنند

استاد مشاور

دکتر عبدالمجید آهنگری

بهمن ۱۳۸۸

الله أكبر
الله أكبر
الله أكبر

اهدایی

تقدیم به آفریننده ای که "پاک" است دوستدار صداقت و پاکی

و تقدیم به استاد جوان و فرزانه ام جناب آقای دکتر حسن فرازمند
که در اوج جوانی، قله های علم و دانش را بویژه در حوزه منابع
انسانی فتح نموده اند، و افتخار شاگردیشان را داشته ام

تقدیم به پدر و مادر عزیزم و برادر مهربانم نقی، که به پشتوانه
دلگرمی ها و مساعدت هایشان، سختی های راه بر من آسان گردید و
اکنون ثمره شیرین تحمل سختی ها و مشکلات را با تمام وجود
احساس می کنم

قدردانی

به رسم ادب و احترام در اینجا لازم می دانم از همکاری و مساعدت های بی دریغ استاد راهنمای عزیزم جناب آقای دکتر فرازمنند، که همواره با تواضع و گشاده رویی، کمک شایانی چه در زندگی ام و چه در اجرای این پروژه نموده اند، سپاسگزاری نمایم. بدون تردید گستره دید علمی، در کنار تجارب گرانسنگشان در شرکت ها و سازمان های مختلف کمک شایانی در به پایان رسیدن این پروژه داشته است.

همچنین دیگر اساتید بزرگواری که از محضرشان علم و ادب آموخته ام؛ مشاور دانشگاهی جناب آقای دکتر آهنگری، مراتب تشکر و سپاسگزاری را می نمایم.

از تلاش های دلسوزانه هم اتاقی های عزیزم آهنگ، ابولفضل، مهدی، اصغر، مهرداد و عباس که هر کدام برایم مثل برادری مهربان بودند، از دوستان و همکلاسی های بزرگوار آقایان: امین ایزدی، جواد آماره، نجیم نوروزی، سید مهدی حسینی نژاد، رضا هیبتی، سجاد پارسائیان، اسماعیل کتانی، مسلم ایزدی، عبدالعظیم سعید و فرهادی همچنین از زحمتهای بیدریغ برادر عزیزم مزدک سرخ دینی نهایت تشکر و کمال احترام را دارم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۲
۱-۱- تبیین مساله و اهميت تحقيق	۳
۱-۲- اهداف ، سوالات و فرضيات تحقيق	۳
۱-۳- روش تحقيق	۵
۱-۴- تعريف اصطلاحات به كار برده شده در اين تحقيق	۵

فصل دوم: مبانی نظری و ادبیات تجربی

مقدمه	۸
۲-۱- مبانی نظری رشد اقتصادی	۸
۲-۲- مفهوم دولت و نظریات مرتبط با آن	۱۰
۲-۲-۱- مخارج دولت	۱۴
۲-۲-۲- مفهوم و ویژگی‌های نظام (GFS)	۱۷
۲-۳- ارتباط بین اندازه دولت و رشد اقتصادی	۲۱
۲-۳-۱- مبانی نظری رابطه مخارج دولت و رشد از منظر رشد درونزا	۲۲
۲-۴- خلاصه و نتیجه‌گیری بخش اول	۳۰
۲-۵- بررسی مطالعات انجام شده	۳۳
۲-۵-۱- تحقیقات انجام شده در سایر کشورها	۳۳
۲-۵-۲- تحقیقات انجام شده در مورد ایران	۴۱
۲-۵-۳- خلاصه و نتایج بخش دوم	۴۷

فصل سوم: بررسی هزینه‌های دولت و اجزای مهم آن در ایران

مقدمه	۴۹
۳-۱- کلیات بودجه	۵۱
۳-۲- مخارج دولت	۵۴
۳-۲-۱- پرداخت‌های امور چهارگانه	۵۴
۳-۲-۲- پرداخت‌های جاری و عمرانی	۵۷
۳-۳- برنامه‌های میان‌مدت پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	۵۹
۳-۳-۱- بررسی مخارج دولت و اجزای آن در برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب	۶۰

۱-۳-۳-۱	برنامه اول تا پنجم (۱۳۵۶-۱۳۲۷).....	۶۰
۲-۳-۳	بررسی مخارج دولت و اجزای آن در برنامه های پنج ساله توسعه پس از انقلاب.....	۶۴
۱-۳-۳-۲	برنامه پنج ساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۲-۱۳۶۸).....	۶۵
۲-۳-۳-۲	برنامه پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۸-۱۳۷۳).....	۶۷
۳-۳-۳-۲	برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۸۳-۱۳۷۹).....	۶۹
۴-۳-۳-۲	برنامه های پنج ساله سوم، چهارم و پنجم و مقایسه آنها با همدیگر.....	۷۸
۴-۳	نتیجه گیری.....	۸۰

فصل چهارم: روش تحقیق و تخمین مدل

	مقدمه.....	۸۲
۱-۴	روش تحقیق.....	۸۳
۱-۴-۱	آزمون پایایی متغیرها.....	۸۴
۲-۴-۱	رفع ناپایایی.....	۸۸
۳-۴-۱	همجمعی متغیرها.....	۸۹
۴-۴-۱	نمونه و روش تخمین.....	۹۱
۲-۴-۲	آزمون پایایی متغیرهای مدل.....	۹۶
۳-۴-۳	تصریح و برآورد الگوی اقتصاد سنجی رابطه اجزای عمده هزینه های دولت و رشد اقتصادی...۹۷	۹۷
۱-۴-۳	ارائه مدل رابطه اجزای عمده هزینه های دولت و رشد اقتصادی.....	۹۷
۲-۴-۳	داده ها و اطلاعات آماری متغیرهای الگو.....	۹۸
۳-۴-۳	برآورد مدل رابطه اجزای مهم هزینه های دولت و رشد اقتصادی.....	۹۸
۴-۴-۴	ارائه مدل رابطه مخارج جاری و عمرانی دولت با رشد اقتصادی.....	۱۰۴
۱-۴-۴	برآورد مدل رابطه هزینه های جاری و عمرانی دولت با رشد اقتصادی.....	۱۰۵
۲-۴-۴	تجزیه و تحلیل مدل تجربی رابطه بین هزینه های جاری و عمرانی با رشد اقتصادی.....	۱۰۹
۵-۴	خلاصه و جمع بندی.....	۱۱۰

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

	مقدمه.....	۱۱۲
۱-۵	نتایج تحقیق.....	۱۱۲
۲-۵	پیشنهادات.....	۱۱۵
	منابع و مأخذ.....	۱۱۷
	پیوست.....	۱۲۳
	چکیده انگلیسی.....	۱۵۰

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲- طبقه‌بندی وظیفه‌ای مخارج کل دولت از دیدگاه <i>GFS</i>	۱۹
جدول ۱-۳- مقایسه مخارج دولت در برنامه های مختلف.....	۷۳
جدول ۲-۳- اندازه دولت در اقتصاد ایران، سالهای برنامه دوم و سوم توسعه.....	۷۴
جدول ۳-۳- مقایسه مخارج سرانه دولت مرکزی در برنامه های مختلف.....	۷۴
جدول ۴-۳- مقایسه متوسط نرخ رشد مخارج دولت در برنامه های مختلف.....	۷۵
جدول ۱-۴- نتایج آزمون پایایی متغیرها (ریشه واحد ADF, DF).....	۹۶
جدول ۲-۴- نتایج آزمون کرانه‌ها در آزمون F	۱۰۰
جدول ۳-۴- نتایج کمی الگوی پویای کوتاه مدت اجزای هزینه.....	۱۰۱
جدول ۴-۴- نتایج کمی برآورد الگوی بلند مدت.....	۱۰۳
جدول ۵-۴- نتایج آزمون کرانه‌ها در آزمون F	۱۰۶
جدول ۶-۴- نتایج کمی الگوی پویای کوتاه مدت اجزای هزینه.....	۱۰۷
جدول ۷-۴- نتایج کمی برآورد الگوی بلندمدت.....	۱۰۸

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۲- رابطه اندازه دولت به عنوان سهمی از <i>GDP</i> و رشد اقتصادی.....	۲۱
نمودار ۱-۳- روند نسبت هزینه‌های امور دفاعی از <i>GDP</i> طی سالهای ۱۳۸۶-۱۳۴۶.....	۵۵
نمودار ۲-۳- روند نسبت هزینه‌های امور عمومی از <i>GDP</i> در سالهای ۱۳۸۶-۱۳۴۶.....	۵۶
نمودار ۳-۳- روند نسبت هزینه‌های امور اقتصادی از <i>GDP</i> در سالهای ۱۳۸۶-۱۳۴۶.....	۵۶
نمودار ۴-۳- روند نسبت هزینه‌های امور اجتماعی از <i>GDP</i> در سالهای ۱۳۷۹-۱۳۴۶.....	۵۷
نمودار ۵-۳- روند نسبت هزینه‌های جاری از <i>GDP</i> در سالهای ۱۳۸۶-۱۳۴۶.....	۵۸
نمودار ۶-۳- روند نسبت هزینه‌های عمرانی از <i>GDP</i> در سالهای ۱۳۸۶-۱۳۴۶.....	۵۹
نمودار ۷-۳- مقایسه اندازه دولت مرکزی در اقتصاد ایران.....	۷۵
نمودار ۸-۳- مقایسه اندازه دولت عمومی در اقتصاد ایران.....	۷۶
نمودار ۹-۳- اندازه بخش عمومی در اقتصاد ایران.....	۷۶
نمودار ۱۰-۳- سهم اجزای درآمدی از کل مخارج دولت مرکزی.....	۷۷
نمودار ۱۱-۳- مخارج سرانه دولت مرکزی در اقتصاد ایران.....	۷۷
نمودار ۱۲-۳- روند منابع بودجه کل کشور (درصدی از <i>GDP</i>).....	۷۸

چکیده پایان نامه

نام خانوادگی: علیزاده قره‌باغ	نام: رضا
عنوان پایان نامه: بررسی رابطه بین اجزای مهم هزینه‌های دولت و رشد اقتصادی در ایران	
استاد راهنما: دکتر حسن فراز‌مند	استاد مشاور: دکتر عبدالمجید آهنگری
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: اقتصاد
محل تحصیل(دانشگاه): دانشگاه شهید چمران اهواز	
دانشکده: اقتصاد و علوم اجتماعی	
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۸/۱۱/۱۹	تعداد صفحه: ۱۵۰
کلیدواژه‌ها: هزینه امور اقتصادی، هزینه امور اجتماعی، هزینه امور دفاعی، هزینه امور عمومی و رشد اقتصادی	
چکیده: این مطالعه رابطه‌ی مخارج تفکیک شده دولت را در دو حالت مخارج بر اساس امور دفاعی، امور عمومی، امور اقتصادی، امور اجتماعی و مخارج بر اساس مخارج جاری و عمرانی، با رشد اقتصادی ایران در طی دوره زمانی ۱۳۸۶-۱۳۴۵ با استفاده از الگوی خود رگرسیون با وقفه‌های گسترده (<i>ARDL</i>) بررسی می‌کند. در مدل اول متغیرهای برونزای رشد مخارج امور دفاعی، رشد مخارج امور عمومی، رشد مخارج امور اقتصادی، رشد مخارج امور اجتماعی، رشد درآمدهای صادراتی نفت و گاز و رشد حجم پول(نقدینگی) و در مدل دوم متغیرهای برونزای رشد مخارج جاری، رشد مخارج عمرانی، رشد درآمدهای صادراتی نفت و گاز و رشد حجم پول(نقدینگی) به عنوان عوامل تاثیرگذار بر رشد اقتصادی ایران مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج کمی حاصل از برآورد مدل طی دوره مورد بررسی نشان می‌دهد: الف، رشد مخارج عمومی بالاترین تاثیر را بر رشد اقتصادی ایران در بین مخارج دولت دارد. ب، رشد مخارج امور دفاعی تاثیر مستقیم بر رشد اقتصادی ایران دارد. ج، رشد مخارج عمرانی دولت با یک سال تاخیر تاثیر مستقیم بر رشد اقتصادی ایران می‌گذارد. د، رشد مخارج جاری دولت بر رشد اقتصادی تاثیر مثبت دارد.	

فصل اول

کلیات

مقدمه:

حقیقت این است که طی دهه‌های اخیر نقش دولت در فعالیت اقتصادی در حال افزایش بوده و پر رنگ شده است. امروزه دولت‌ها نه تنها به عنوان نهاد قانونی برای اداره کشور، بلکه به عنوان نهاد اقتصادی که فعالیت آن نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌گیری کلی اقتصادی دارد، شناخته شده‌اند. دولت با وظایف تخصیصی، توزیعی و تثبیتی و با ارائه کالاها و خدمات عمومی، سهم عمده‌ای از تولید ناخالص داخلی و درآمد ملی را به عهده دارد.

امروزه، اصل عدم دخالت دولت در اقتصاد از نظر اکثریت اقتصاددانان با توجه به آشکار شدن نارسایی‌های بازار در تخصیص بهینه منابع در بخش رفاه عمومی و عدالت اجتماعی تردیدآمیز است. اکنون عمده اختلاف‌های اصلی در مورد مقدار دخالت دولت و اینکه چه ترکیبی از دولت و بخش خصوصی به رشد اقتصادی بیشتر و به بهتر عمل کردن اقتصاد جامعه منجر می‌گردد، می‌باشد. با توجه به چالش‌ها و اختلاف نظرهای مختلف در مورد ترکیب بهینه فعالیت‌های بخش دولتی و خصوصی که در چند دهه اخیر افکار اکثر اندیشمندان علوم اجتماعی را به خود مشغول کرده و در این مورد مطالعات گوناگونی صورت گرفته که نتایج و نظرات گوناگونی را به دست داده است. با توجه به حضور پر رنگ دولت در اقتصاد ایران و نقش موثر آن در رشد اقتصادی و استفاده بهینه از منابع بودجه در راستای رسیدن به رشد بیشتر اقتصادی به تخمین رابطه بین هزینه‌های مهم دولت و رشد اقتصادی می‌پردازیم. این مطالعه در پنج فصل بشرح ذیل ارائه گردیده است: در فصل اول، ضرورت تحقیق، فرضیات تحقیق، فرضیات و سئوالات تحقیق، اهداف تحقیق و روش انجام تحقیق ارائه می‌گردد. در فصل دوم مبانی نظری و مطالعات انجام شده در زمینه موضوع تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرند. فصل سوم به بررسی روند هزینه‌های مهم دولت در اقتصاد ایران می‌پردازد. در فصل چهارم به متدولوژی تحقیق، برآورد الگوها و تفسیر نتایج پرداخته می‌شود و در فصل پنجم خلاصه تحقیق، نتایج و پیشنهادات ارائه می‌گردد.

۱-۱- تبیین مسأله و اهمیت تحقیق

وظیفه دولت این است که از منابع مالی عمومی موجود برای دستیابی به اهداف کلان اقتصادی به بهترین نحو استفاده نماید. در طی سالهای گذشته در بسیاری از کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته تمایل برای افزایش مخارج دولت وجود داشته است. لذا تحقیقات گسترده‌ای در مناطق مختلف جهان پیرامون شناخت این رابطه صورت گرفته است.

اهمیت بررسی عوامل موثر بر رشد اقتصادی موجب شده است که محققان در جهت کشف نوع رابطه بین سیاست‌های مالی و رشد اقتصادی در کشورهای مختلف مطالعات گسترده‌ای انجام دهند. در سالهای اخیر کارهای تجربی انجام شده اقدام به تشخیص آثار اجزای هزینه‌های دولت بر رشد اقتصادی کرده‌اند، که نتایج متفاوت و ناسازگاری حاصل شده است. برخی از محققین معتقدند که این اختلاف به دلیل نادیده گرفتن سایر متغیرهای موثر بر رشد اقتصادی و تصریح نامناسب مدل‌های تخمین زده می‌باشد. از آنجا که دولت نقش و سهم عمده‌ای در اقتصاد ایران دارد، شناخت نوع رابطه بین اجزای عمده‌ی مخارج دولت و رشد اقتصادی راه را برای تدوین سیاست‌های موثرتر جهت دستیابی به رشد اقتصادی هموار می‌کند. اغلب مطالعات انجام گرفته در خصوص تاثیر هزینه‌های دولت و رشد اقتصادی حول دو محور تاثیر کل هزینه‌های دولت بر رشد اقتصادی و تاثیر برخی از اجزای هزینه‌های دولت بر رشد اقتصادی پرداخته‌اند.

با توجه به اهمیت این رابطه تحقیق حاضر بر آن است تا رابطه برخی اجزای مهم هزینه‌های دولت و رشد اقتصادی ایران را با در نظر گرفتن سایر متغیرهای موثر بر رشد بررسی کند.

۱-۲- اهداف، سوالات و فرضیات تحقیق:

هدف از انجام این تحقیق بررسی تاثیر اجزای مهم مخارج دولت بر رشد اقتصادی ایران می‌باشد.

الف) سوالات تحقیق:

- ۱) آیا مخارج امور اقتصادی^۱ دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند؟
- ۲) آیا مخارج امور اجتماعی^۲ دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند؟
- ۳) آیا مخارج امور عمومی^۳ دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند؟
- ۴) آیا مخارج امور نظامی^۴ دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند؟
- ۵) آیا مخارج جاری^۵ دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند؟
- ۶) آیا مخارج عمرانی^۶ دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند؟

ب) فرضیه‌های تحقیق:

- ۱) مخارج امور اقتصادی دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند.
- ۲) مخارج امور اجتماعی دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند.
- ۳) مخارج امور عمومی دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند.
- ۴) مخارج امور نظامی دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند.
- ۵) مخارج جاری دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند.
- ۶) مخارج عمرانی دولت و رشد اقتصادی ایران رابطه دارند.

¹ Economic Affair

² Social Affair

³ Pulic Affair

⁴ Defend Affair

⁵ Current Expenditure

⁶ Capital Expenditure

۳-۱- روش تحقیق:

اطلاعات مورد نیاز به روش کتابخانه‌ای، از آمارنامه‌ها، گزارشها و ترازنامه‌های بانک مرکزی، منابع آماری مرکز آمار ایران و پایگاههای مجازی اطلاعات (اینترنت) و... جمع آوری می‌شوند. در این تحقیق از روش آمار توصیفی برای توصیف متغیرها و از آمار استنباطی به ویژه تحلیل‌های رگرسیونی و روش‌های اقتصادسنجی برای تجزیه تحلیل داده‌ها و آزمون‌های مربوطه در طول دوره زمانی (۱۳۴۵-۱۳۸۶) استفاده خواهد شد.

۴-۱- تعریف اصطلاحات به کار برده شده در این تحقیق

۱- رشد اقتصادی؛ به صورت افزایش تولید یا درآمد ملی تعریف می‌شود. اگر تولید کالاها و خدمات، افزایش یابد، رشد مثبت و در غیر این صورت رشد منفی تعریف می‌شود (گیلیس، ۱۳۸۵).

۲- صادرات نفت و گاز و درآمدهای حاصله از آن با استفاده از شاخص ارزش ریالی صادرات نفت و گاز؛ از آنجا که صادرات نفت و گاز منبع اصلی درآمدهای ارزی کشور را تشکیل می‌دهد، نوسانات در درآمدهای حاصل از آن بر اقتصاد کشور تاثیر شگرفی گذاشته به نحوی که با افزایش این درآمدها اقتصاد در رونق و با کاهش آن اقتصاد در رکود به سر برده است.

منظور از حجم نقدینگی بدین صورت است که

$$M_2 = M_1 + N_m \quad (1-1)$$

که منظور از M_2 حجم نقدینگی، M_1 حجم پول و N_m شبه پول می‌باشند. بنابراین

$$\text{شبه پول} + \text{حجم پول} = \text{حجم نقدینگی} \quad (1-2)$$

همچنین حجم پول برابر است با:

حجم پول = کل سکه و اسکناس در دست مردم + سپرده‌های جاری مردم نزد بانکهای تجاری
(۱-۳)

و شبه پول برابر است:

شبه پول = سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز + سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت +
سپرده‌های متفرقه
(۱-۴)

سپرده‌های متفرقه = پیش‌پرداخت اعتبار اسنادی + سپرده ضمانتنامه‌ها + پیش‌پرداخت بابت معاملات
و وجوه صندوق بازنشستگی و پس‌انداز کارکنان بانکها (هاشمی، ۱۳۸۵، ۴۷-۴۵).
(۱-۵)

فصل دوم

مبانی نظری

و

مطالعات تجربی

مقدمه

با پیدایش نخستین حکومت های متمرکز مفهوم دولت شکل گرفته و طی قرون متمادی تحولاتی در آن پدیدار شده است. با گذشت زمان برخی از وظایف دولت که وظایف حاکمیتی آن باشد، ثابت مانده اما برخی وظایف دولت که وظایف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن باشد، افزایش یافته است.

پس از جنگ جهانی دوم در بسیاری از کشورهای توسعه یافته، طی چند دهه، گرایش غالب، به سمت افزایش مداخله دولتها در اقتصاد و به تبع آن بزرگتر شدن اندازه دولتها بود. عقیده عمومی بر آن بود که دستیابی به رشد اقتصادی بدون دخالت دولت یا ممکن نیست و یا دست کم مدت زمان بسیاری به طول می انجامد.

در کشور ما در سالهای اخیر نظارت بر اندازه دولت از طرق مختلف مانند برنامه های اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم توسعه و قوانین بودجه سالانه، همواره مورد توجه بوده است. به عنوان مثال طرح تعدیل نیروی انسانی در بخش های دولتی و ایجاد موانع قانونی برای جذب نیروی کار جدید و دیگر طرح خصوصی سازی سازمان های دولتی و واگذاری اکثر سازمانهای دولتی به بخش خصوصی را نام برد.

۱-۲- مبانی نظری رشد اقتصادی

امروزه اقتصاددانان مطالعات تجربی و نظری فراوانی درباره تاثیر حجم دولت بر رشد اقتصادی کشورهای مختلف انجام داده اند. بر اساس مدل نئوکلاسیک (برونزا)^۱، هر چند سیاست های دولت می تواند بر نرخ رشد اقتصادی تاثیر داشته باشد ولی این تاثیر کوتاه مدت هست و در بلند مدت استمرار نخواهد یافت. در چهارچوب الگویی که توسط نظریه پردازان جدید رشد ارائه شده و به مدل های رشد درونزا^۱ مرسوم است، تغییرات دائمی در متغیرهایی که به صورت بالقوه تحت تاثیر سیاست های دولت قرار دارند،

^۱ Exogenous

2 Endogenous

نمی تواند تغییرات دائمی در نرخ رشد دائمی ایجاد کند. از نظر منطقی، ترکیب مخارج دولت با برنامه-هایی نظیر آموزش و پرورش، مخارج زیربنایی عمرانی و یارانه‌های تحقیق و توسعه- که بر اساس مطالعات نظری تاثیر بیشتری بر رشد دارند- عنصر تعیین کننده‌ای برای دخالت دولت در اقتصاد محسوب می‌شود. گذشته از این موارد، ادبیات گسترده‌ای وجود دارد که حاکی از تاثیر منفی بسیاری از برنامه‌های دولت بر پس‌انداز و انباشت سرمایه است که از سیستم مالیاتی سرچشمه می‌گیرد (تاری و ستاری، ۱۳۸۳، ص ۱۵۳). در مباحث تئوریک مطرح شده، تئوری رشد درونزا تمرکز خود را به بررسی رفتار کل اقتصاد معطوف داشته است. از آنجائیکه بر اساس تئوری رشد درونزا، تغییرات فنی، برونزا در نظر گرفته می‌شود و سیاست‌های مالی می‌تواند از طریق تاثیرگذاری بر نرخ انباشت سرمایه، نرخ رشد بلند مدت را تحت تاثیر قرار دهد؛ از این الگو می‌توان جهت تبیین اثر مخارج دولت و مالیات‌ها بر رشد اقتصادی استفاده کرد. همانگونه که از نام الگوهای رشد درونزا برمی‌آید، آنها می‌کوشند تا فرآیند رشد را به طور درونزا توضیح دهند. تئوری رشد درونزا تمرکز خود را بر روی رفتار کل اقتصاد معطوف داشته است، در نتیجه این مطالعات مکمل کارهای تجربی انجام شده مرتبط با تحقیق و توسعه و بهره‌وری در سطح صنایع و بنگاهها است.

تئوری‌های رشد درونزا دو عامل مهم تعیین کننده‌ی رشد اقتصادی؛ یعنی سرمایه انسانی و پیشرفت تکنولوژی را مورد توجه قرار می‌دهند. به طوریکه هر چه افراد از سطح تحصیلات بالاتری برخوردار می‌شوند، متخصص‌تر بوده و بهتر تربیت می‌شوند و در نتیجه قدرت تولیدشان افزایش می‌یابد. تکنولوژی نیز در توسعه و پیشرفت علوم، اختراع روشهای تولیدی جدید، بهبود روشهای تولید قدیمی و تولید کالاها و خدمات جدید بروز می‌نماید. نقش سیاست مالی دولت همزمان با نوآوریهای ایجاد شده در مدل رشد درونزا مطرح گردید. در این الگوها مخارج دولت و مالیاتها به طور مستقیم بر توابع تولید خصوصی تاثیر می‌گذارند (همان منبع، ص ۱۵۶).

۲-۲- مفهوم دولت و نظریات مرتبط با آن

اصولاً واژه‌های "دولت"^۱ و "حکومت"^۲ مترادف یکدیگر بکار می‌روند. با وجود تفاوت‌های اصولی آنها در حوزه‌های علوم اجتماعی و سیاسی مفهوم دولت در این تحقیق، ماهیت اقتصادی آن است. تاریخ پیدایش دولت به حدود ۵۰۰ تا ۸۰۰ سال قبل از میلاد مسیح بر می‌گردد و ماهیت شکل‌گیری آن از واحد‌هایی هم چون خانواده، قبیله و قوم شکل گرفته، که به تدریج گروه‌ها و روابط اجتماعی بر پیچیدگی آن افزودند (ونیست^۳، اندرو^۴، ۱۳۷۳).

دولت به عنوان یک نهاد بسیار مهم و موثر در حوزه اقتصاد نیز مورد توجه و مطالعه مکاتب اقتصادی قرار گرفته است. "مرکانتلیست‌ها"^۵ (مکتب سوداگرایی)، به نقش دولت در حوزه تجارت خارجی اعتقاد داشتند و از این رو پیرو دولتی مقتدر بودند.

در حالی که طبیعیون و به پیرو آن آدام اسمیت، بنیان‌گذار کلاسیک‌ها، نیز بدین صورت شکل گرفت. به همین ترتیب نئوکلاسیک‌ها نیز دخالت دولت‌ها را، در موارد خاص مجاز می‌شمردند. اگر چه سوسیالیست‌های اولیه به دنبال حذف کامل بخش خصوصی نبودند و بیشتر به دنبال تعدیل مالکیت بودند، اما مارکس و پیروان آن، به نفی مالکیت و عمومی شدن آن معتقد بودند. لذا دولت به تنها بنگاه اقتصادی تبدیل شد. پس از بحران رکود بزرگ در اواخر دهه ی ۲۰، کینز و طرفداران او به مداخله موثر دولت و افزایش مخارج آن به منظور افزایش تقاضای کل و به تنظیم رساندن اقتصاد، تاکید داشتند. پس از عدم موفقیت این مکتب، مکتب اقتصادی پولیون به مداخله دولت اعتراض کرد و آن را عامل "رکود

1 Government

2 State

3 Venist

4 Andro

5 Mercantilist

بزرگ اقتصادی^۱ دانست و به نقش مجدد بازار تاکید و اصرار داشت. حمله سخت فریدمن به نظریات کینزی باعث بوجود آمدن مکتب جدیدی تحت عنوان "کلاسیک‌های جدید"^۱ در مقابل کینزین‌ها شد. کینزین‌ها با توجه به ایرادات وارده به آنها سعی در بازسازی خود نمودند ولی کماکان به دولت و سیاست‌های آن وفادارند. امروزه نقش و اندازه دولت به یکی از نقاط افتراق مکاتب اقتصادی تبدیل شده است (تفضلی، ۱۳۷۲، ص ۵۷-۵۲).

در نظریه اقتصاد خرد، دامنه محدودی برای فعالیت دولت در نظر گرفته شده است و فعالیت دولت تنها به عرضه کالاهای عمومی محدود می‌شود. وظایف اقتصادی دولت را به سه گروه وظیفه تخصیص، وظیفه توزیع و وظیفه تثبیت تقسیم نمود. از نظر او، وظیفه تخصیص؛ مجموعه سیاست‌های دولت، نظیر عرضه کالاها، خدمات عمومی و وضع قوانین مختلف- که بنحوی در فعالیت های اقتصادی جامعه تاثیر گذاشته و در جهت تخصیص منابع بین دو بخش خصوصی و عمومی صورت می‌گیرد- را شامل می‌شود. وظیفه توزیع شامل برنامه‌هایی است که دولت در ارتباط با توزیع درآمد و ثروت بین گروه های مختلف جامعه جهت مبارزه با فقر، تعدیل فاصله طبقاتی و نیز کمک به گروه‌های کم‌درآمد جامعه اعمال می‌نماید. وظیفه تثبیت نیز شامل برنامه‌های مختلف صورت گرفته توسط دولت، برای دستیابی به اهدافی چون کنترل قیمت‌ها، اشتغال کامل و رشد اقتصادی است (ماسگریو، ۱۳۷۲).

اما در دنیای واقعی فعالیت دولت دامنه گسترده‌ای دارد و دولت‌ها حتی به عرضه کالای خصوصی نیز می‌پردازند و بدون هیچ توجیهی از نظر اثرات خارجی منفی در توزیع درآمد و کارکرد بازار دخالت می‌نمایند که علت آن را می‌توان عوامل سیاسی و اجتماعی دانست؛ که بعنوان عوامل تعیین کننده مخارج مصرفی دولت هستند. اتفاقاً اندیشه‌های اقتصادی که تعبیر مثبتی از تجارب موفق صنعتی شدن اخیر بسیاری از کشورها را فراهم آورده است از اندیشه های درونزایی و ناظر بر چالش‌های مربوط به توزیع درآمد در اقتصادهای صنفگرا هستند. از سویی وجود کالاهای عمومی، اثرات خارجی و انحصارات طبیعی،

موانع مهمی بر سر راه رشد اقتصادداریست. بنابراین آن نوع از مخارج مصرفی دولت که در جهت از بین بردن و یا لاقط تصحیح این مسائل است (که رومر^۲ آنها را مخارج مولد می نامد) می تواند تقویت کننده رشد نیز باشد. همین طور ارزشگذاری نقش دولت ممکن است به برآورد بیش از حد رشد نیز منجر شود. به هر حال امروزه بحث میزان و نوع دخالت دولت در اقتصاد مطرح است و یکی از ابزارهایی که دولت می تواند بر اقتصاد تاثیرگذار باشد، بودجه است. بودجه عمومی دولت به عنوان سند نشان دهنده هدفها و برنامه های دولت، باید متناسب با وظایف دولت ها باشد که این می تواند اندازه مطلوب را نشان دهد ولی پیش شرط تدوین بودجه، مشخص شدن وظایف دولت است. با توجه به اختلاف نظرهایی که در رابطه با حوزه وظایف دولت وجود دارد، از معیارهای تاثیر گذاری اندازه دولت بر رشد اقتصادی، می توان برای توجیه دخالت دولت در اقتصاد استفاده کرد. بدین صورت که اگر دخالت دولت بر رشد اقتصادی اثر مثبت داشته باشد، این دخالت توجیه پذیر خواهد بود. این حکم در خصوص سیاست های توزیعی، تثبیتی و تخصیص دولت نیز صادق است؛ یعنی چنانچه سیاست های توزیعی، تثبیتی و تخصیصی دولت بر رشد اقتصادی اثر مثبت داشته باشد، دخالت دولت از طریق اعمال این سیاست ها توجیه پذیر خواهد بود (لوین^۳ و رنلت^۴، ۱۹۹۲).

دخالت دولت در اقتصادهای کوچک از دیدگاه اقتصاد سیاسی به گونه ای دیگری حول دو محور اصلی بروز می نماید: یکی بهره برداری از صرفه جوئی های ناشی از مقیاس؛ و دیگری اداره تضادهای راهبردی میان گروههای سازمان یافته است. مثلاً اگر موسسات نتوانند از طریق سیاست های سرمایه گذاری هماهنگ، پژوهش های مشترک یا تلفیقی، از صرفه جوئی های ناشی از مقیاس استفاده کنند به طور منطقی استدلال می شود که باید در سیاست صنعتی دخالت نماید. از طرف دیگر اگر صرفه جوئی های ناشی از مقیاس به ویژگی ساختار اقتصادی و وجود انحصار چندجانبه با منشأ ساختار سیاسی صنف گرا مربوط

¹ New Classicists

² Romer

³ Levin

⁴ Renelt